

Musa ve Tektanrıcılık: Bir tarih psikanalizin açmazları

Ali KÖSE

“Kendi çalışmamdan emin olma hissinin tadamıyorum. Bir yazarla eseri arasında olması gereken birlik hissi yok içimde. Ama bunun vardığım sonuçtan şüphe duymakla da bir ilgisi yok. Bu hissi 1912’de *Totem ve Tabu*’yu yazdığım da duymuştum... Kendi kendimi tenkitçi bir gözle süzdüğüm zaman *Musa ve Tektanrıcılık* hakkındaki bu kitabım tek ayağı üzerindeki bir dansçıyı andırıyor...”

S.Freud

Moses and Monotheism, s. 299

Totem ve Tabu’dan 25 yıl sonra yazdığı *Musa ve Tektanrıcılık*’ta Freud kitabının sonunda kendisini bu sözlerle yorumlar. “Vardığım sonuçtan şüphem yok” der, ama yeterli deliller ortaya koyamadığının da farkındadır. Bu belirsizlik hissinin, ortaya koyduğu tezleri iyi örneklerle anlatamamaktan kaynaklandığını söyler. Aynı hissi hem *Totem ve Tabu*’da hem de *Musa ve Tektanrıcılık*’ta duymasının sebebi açıktır. Freud her iki eserinde de ferdi psikanalizin dışına çıkarak kendi tarihsel kanaatleri doğrultusunda psikanalizi tarihe uygular. *Musa ve Tektanrıcılık*’ta psikolojik determinizm mantığıyla ırk psikanalizi yapar, fert psikolojisinden grup psikolojisine aktarımlarda bulunur. Bu açıdan bakılınca *Musa ve Tektanrıcılık*, *Totem ve Tabu*’nun bir devamıdır.

Psychoanalysis and Religious Experience yazarı Meissner (1984, s. 55) Freud’un kendisini Yahudiler’i psikolojik esareten kurtarıp yeni bir hayat anlayışına, şuuraltı üzerine kurulu bir dine kavuşturacak olan ikinci bir Musa olarak gördüğünü söyler. Freud kendisini Musa ile özdeşleştirmiştir. O artık yeni bir din ortaya koyan, halkını vaadedilmiş psikolojik özgürlüğe taşıyan bir mesihdir.

Freud üç bölümden oluşan *Musa ve Tektanrıcılık* adlı kitabını farklı yerlerde ve şartlarda kaleme almıştır. İlk ve ikinci bölümlerini 1937’de Almanya’da, kitabın yarısından fazlasını oluşturan üçüncü bölümü ise 1938’de gittiği Londra’da yazmıştır. Freud bu kitabını yazdığı yıllarda 80 yaşını geçmişti ve 1939’da yenik düşeceği çene kanserine yakalanmıştı. Dolayısıyla bu kitabı, yazdıkları arasında en düzensiz ve tekrarları olanıdır.*

* Makaleyi okuyarak katkıda bulunan Prof. Dr. Ömer Faruk Harman, Dr. Kürşat Demirci ve Dr. Mustafa Sinanoğlu’na şükranlarımı arz ederim.

Freud *Musa ve Tektanrıcılık*'ta milletlerin ihtiyaç ve sıkıntıları üzerine mit-sel kişilikler ürettikleri tezinden hareketle öncelikle (Hz.) Musa'nın tarihte yaşayan gerçek veya efsanevi bir kişilik olup olmadığını sorgular. Bu sorgu-lama her ne kadar Musa'nın MÖ. XII. veya XIV. yüzyıllarda yaşayıp Yahu-diler'i özgürlüklerine kavuşturduğu, onlara bir din sunduğu şeklinde pozitif olarak sonuçlansa da Freud zihninde bu şüpheyi hep taşır. Çünkü daha son-raki satırlarda hep "eğer Musa yaşadıysa..." şeklinde ifadeler kullanır. Belki de tarihçilerin Musa'nın gerçek bir tarihî şahsiyet olduğunda ve Mısır'dan Çıkış'ın onun liderliğinde gerçekleştiğinde ittifak etmeleri Freud'u buna mecbur kılmıştır.¹

Freud *Musa ve Tektanrıcılık*'ta beş temel tez ortaya koymaktadır: 1. Musa yahudi değil Mısırlıdır. 2. Musa'nın Yahudiler'e sunduğu din Mısır firavunu IV. Amenophis'in Aton dinidir. 3. Erkeklerin sünnet olma adeti Musa tara-fından Mısır'dan getirilmiş ve Yahudiler'e empoze edilmiştir. 4. Mısırlı Mu-sa Yahudiler'ce öldürülmüş, ama daha sonra Medyenli Musa ortaya çıkmış-tır ve bu iki Musa tarihsel olarak birbiriyle karıştırılmıştır. 5. Daha önce ger-çekleşen primal² babayı öldürme eylemi Musa'nın şahsında tekrarlanmış ve neticede her iki öldürme olayından duyulan pişmanlıkla (Hz.) İsa, yeniden dirilen Musa ve primal baba olarak ortaya çıkmıştır.

Musa'nın Kimliği ve Efsanevi Kişilikler Oluşturma Psikolojisi

Musa İsmi Nereden Geliyor?

Freud'un *Musa ve Tektanrıcılık*'ta tarihî realitelere aykırı olarak savundu-ğu ilk tez Musa'nın bir yahudi değil, Mısırlı olduğudur. Temel delili ise Mu-sa'nın (Moses) bir Mısırlı ismi olmasıdır; "Musa" Mısır dilinde "çocuk" an-lamina gelmektedir. Bu konuda tarihçi J. H. Breasted'e³ dayanır. Freud kendisine yöneltilebilecek bir itirazı önlemek için ise eski çağlarda kişinin is-minden hareketle milliyetini bulma ihtimalinin şimdikinden çok daha kuv-vetli olduğunu söyler. Tarihçilerin Eski Ahit geleneğine hanel gelmesinden, Musa'nın İbrânî olmama ihtimalinin problem doğurmasından korktukları için meseleye bugüne kadar hiç bu boyuttan bakmadıklarını belirtir. Freud'a göre tarihçilerin Musa'nın Mısırlı olmasını kabule yanaşmamalarının bir se-

1 S. Freud, *Moses and Monotheism*, Penguin Books, London, 1939/1990, s. 243; *Moses and Monotheism*'e (Musa ve Tektanrıcılık) bundan sonra yapılacak atıflar Penguin'in yayımladığı Freud'un "tüm eserleri"nden yapılacaktır. *Moses and Monotheism* XIII. ciltte 238-386 sayfalar arasındadır.

2 *Primal* kelimesi aslı, esasî, baş, başlıca anlamlarına gelmektedir. Bu anlamlar pri-mal kelimesini tam olarak karşılamadığından burada primal kelimesini aynen kul-lanmayı uygun gördük. "Primal baba"dan kastedilen, bir grup, klan vb.nin ba-şında bulunan ve yegâne otorite sahibi olan kişidir.

3 J. H. Breasted, *A History of Egypt*, London 1906; J. H. Breasted, *The Dawn of Conscience*; London 1934. *The Dawn of Conscience* isimli eserinde Breasted Tev-rat'ın Firavun literatürünün bir adaptasyonu, mezmurların Akhenaton'a ait oldu-ğunu, darbi mesellerin de Amenemope'den geldiğini iddia eder.

bebi de şudur: Aristokrat bir Mısırlı'nın daha aşağı bir kültürden olan ve hor görülen göçmenlerin başına geçmesi pek muhtemel değildir.⁴

Musa isminin bir Mısır ismi olduğu fikri kabul görse de Musa'nın Mısırlı olduğuna dair bir delil yoktur. Kitab-ı Mukaddes araştırmacılarının çoğunluğu onun her hâlükârda yahudi olarak doğduğunda ama Mısır'da büyüdüğünde hemfikirlerdir. Ayrıca Freud'un mit dediği yahudi inancına göre zaten Musa Firavun'un kızı tarafından evlatlık olarak büyütülmüştür. Onun evlatlık bir çocuğa kendi kültüründen bir isim, yani bir Mısırlı ismi vermesi gayet makuldür.⁵

Musa Mitinin Oluşumu

Freud, Otto Rank'ın⁶ kendisinin etkisi altında kalarak yayımladığı kitabında, önemli medenî milletlerin kendi kahramanlarını, krallarını, prenslerini, din kurucularını kutsallaştırıp efsaneleştirdiklerini, bu kişilerin doğumlarını ve hayatlarının ilk yıllarını fantazi özelliklerle bezediklerini ortaya koyduğunu belirtir. Bu efsanelerin ortak özellikleri şudur: Kahraman genelde aristokrat bir ailenin çocuğudur. Çoğunlukla da kralın oğludur. Annesinin ona hamileliği sırasında veya daha önce onun doğumunun özellikle babasına tehlike getireceğine inanılır. Doğumuyla birlikte de babası tarafından ölmesine yahut terkedilmesine karar verilir. Genellikle de bir sepet içinde nehre bırakılır. Daha sonra çoban vb. kişilerce kurtarılır, ya da bir hayvan veya yoksul kadınca emzilir. Çocuk büyüyünce birtakım maceralardan sonra ailesini bulur, babasından intikam alır ve başarı kazanır. Bu tür efsanelere konu olan iki aile tipi vardır. Ya çocuk aristokrat ailede doğar, terkedilir ve yoksul bir ailece alınır ya da bunun tam tersi olur. Ama genelde birinci ihtimal geçerlidir. Aslında bu, kahramanlara asalet sağlar ve kahraman nereden geldiği belli olmayan birisi olmaktan çıkar.

Freud mitleri böylece tahlil ettikten sonra bugün bildiğimiz şekliyle Musa mitinde tipik mit oluşumundan bir sapma olduğunu söyler. Bu mite göre ilk aile, yani Musa'nın gerçek ailesi yoksuldur. İkinci aile ise Mısır kraliyetidir. Onu büyüten prensesdir. "Oysa" der Freud "başlangıçta mitin oluşumu diğer mitler gibidir. Firavun rüyasında kızının doğuracağı oğlanın ona ve krallığına zarar vereceği şeklinde uyarılır. Çocuk doğunca onu Nil'e bıraktırır. Çocuk Yahudiler'ce kurtarılır ve büyütülür.⁷ Ama Yahudiler milliyetçi sebeplerle miti tersine döndürürler ve mit şimdiki halini alır."

4 *Moses and Monotheism*, s. 244-6, 255.

5 Bu konudaki mütalaalar için bk. H. L. Philp, *Freud and Religious Belief*, London 1956, s. 96; W. Meissner, *Psychoanalysis and Religious Experience*, New Haven 1984, s. 118.

6 O. Rank, *The Myth of the Birth of the Hero*, New York 1914, s. 61.

7 Kur'an'da Musa'nın çocukluk hikayesi anlatılır. Ama hikaye Freud'un "gerçeği bu olmalıdır" dediği şekliyle gerçekleşmemiştir. Musa saraydan bir çocuk değil, saraya gelen bir çocuktur. Firavun'un diğer erkek çocuklar gibi kendi çocuğunu da öldürmesinden korkan Musa'nın annesine vahyedilerek Musa'yı bir sepetin içinde denize (veya Nil'e) bırakması istenmiştir. Sepet saray kenarında kıyıya çıkar. Çocuğa karşı Firavun'un karısında (Asiye) ve kendisinde bir sevgi olu- 2

Freud'un konuyu bir başka açıdan ele alış şekli ise şöyledir. Mitte iki aile vardır. Biri çocuğu terkeder, diğeri ise büyütür. Bu mit gerçek bir tarihî şahsiyet hakkında olduğu için ailelerden birisi hayalî, diğeri ise gerçektir. Genel kural, yoksul ailenin gerçek, aristokrat ailenin hayalî olmasıdır. Bunun yanında çocuğu terkeden aile hayalî, büyüten aile ise gerçektir. Freud bu açıdan düşünüldüğünde de Musa'nın Mısırlı olduğunun ortaya çıkacağını ama mitin onu yahudiye dönüştürdüğünü söyler.

Freud bütün bunları söyledikten sonra iddiasını mitlerin oluşumu üzerine dayandırdığını, mitlerin de bu iddiaları ispatlamak için yeterince açık olmadığı şeklinde yapılabilecek bir itiraza da verilecek cevabının olmadığını itiraf eder.⁸

Mısır'dan Gelen Akhenaton Dini

Musa ve Tektanrıçılık'in monoteizm üzerine temel tezine gelince, Freud'a göre Musa'nın Yahudiler'e sunduğu din bir Mısır diniydi. MÖ. 1375 yıllarında IV. Amenophis (veya Amenhotep) isimli (babası ile aynı ismi taşıyan, ama daha sonra ismini değiştiren) genç firavun halka yeni bir din kabul ettirmeye çalışır. Bu din halkın geleneğine aykırı olan monoteist bir dindir. Freud kutsal kitapları referans kabul etmediği için olsa gerektir ki, bunun insanlık tarihinde ilk monoteist din olduğunu söyler. IV. Amenophis 17 yıl tahtta kalır ve 1358'de ölür. O ölünce halka empoze etmek istediği monoteist din ortadan kaldırılır ve bu dine ait her şey yasaklanır. IV. Amenophis'in gerçekleştirdiği şeylerin bir arka planı vardır. Babası III. Amenophis zamanında ve daha önceden bu yönde bir süreç yaşanmıştır. Heliopolis tapınağı rahipleri bir evrensel tanrı fikri oluşturma ve bu tanrının ahlâkî yönünü vurgulama eğilimindediler. Neticede güneş tanrısı *Re* babası zamanında bu yönde bir karakter kazanmıştı.⁹ Bütün bunlar muhtemelen Thebes bölgesinde bulunan Amun dininin din adamlarına karşı yapıyordu. Güneş tanrısının eski isimlerinden olan Aton (Aten veya Atum) tekrar gündeme gelir ve yeni genç kral bu Aton dinine bir ivme kazandırır.¹⁰

Bu yeni din giderek netleşir. Bu arada daha çok Amun din adamları başta

şur. Musa'nın kız kardeşi ona ne olduğunu araştırırken saraydaki bir çocuğa süt annesi arandığını öğrenir. Saraya giderek "Size ona bakacak birini bulayım mı?" der ve böylece Musa annesine kavuşur (Tâhâ: 38-40). Musa'nın çocukluğuna ait Yahudilik'teki bilgiler İslâm'dakilerle bazı detaylar dışında benzerdir (Çıkış, Bap 2-3). Ayrıca bk. Israel Abrahams, "Moses", *Encyclopedia Judaica*, Keter Pub. House, Jerusalem 1978, XII, 372-8. Süt çağı sona erince tekrar saraya döner ve orada büyür. Musa Mısır sarayında büyüyen bir yahudidir, ama kimliğinin farkındadır. Bir gün bir Mısırlı'nın yahudi bir köleyi döğdüğünü görünce Mısırlı ile cedelleşir ve onu öldürür. Bu olay üzerine Firavun'dan kaçması gerektiğine inanır ve Medyen'e gider (Kasas: 15-22).

8 *Moses and Monotheism*, s. 246-252.

9 Tanrı *Re* konusunda bk. M. Kurhan, "Asırlar Boyu Tanrı Re", *TTK Belleten*, LVIII, sy. 221 (1994), s. 1-27.

10 *Moses and Monotheism*, s. 258-9. Ayrıca bk. *The Zondervan Pictorial Bible Dictionary*, ed. M. C. Tenney, Michigan 1975, s. 27

olmak üzere bu yeni dine aşırı reaksiyon gösterilir. Fakat IV. Amenophis bunlara aldırılmayarak krallığının altıncı yılında Amun kelimesi kendi isminde de geçtiği için ismini değiştirir ve yeni güneş tanrısının ismini içeren Akhenaton (veya Ikhnaton) ismini alır.¹¹ Bundan sonra tüm diğer tapınaklar kapatılır, ibadetler yasaklanır, eski yazıtlardan “tanrılar” ifadeleri çıkarılır. Akhenaton, Amun dininin hâkim olduğu Thebes (Luxor) şehrini terkederek Akhetaton (Amarna) ismini verdiği yeni bir başkent kurar. Bu zecri tedbirler halkta nefret uyandırır ve yeni din kralın yakın çevresi dışında pek yayılmaz. Eski Mısır dinleri daha sonra tekrar sahneye çıkacak ve Aton dini terkedilecektir.¹²

Aslında Freud’dan önce Karl Abraham yazdığı bir makalede bu görüşlere yer vererek IV. Amenophis’in babasının dinini kaldırdığını, Amun dini yerine Aton dinini ikame ettiğini, kendi ismini de Akhenaton olarak değiştirdiğini Amun dini ile birlikte babasının ismi geçen tüm yazıtları yokettiğini söyler. Karl Abraham bu eylemi oğulun babanın varlığını kaldırıp onun yerine geçme şeklindeki oedipal mücedele olarak yorumlar. Abraham ayrıca

11 *Encyclopedia of Religion* (ed. Mircea Eliade) Akhenaton hakkında şu bilgilere yer verir: IV. Amunhotep diye de bilinen ve MÖ. 1360-1344 yılları arasında krallık yapmış olan bir Mısır firavunudur. Akhenaton Mısır kralları arasında kendi devrinde halkı tarafından çok hararetle bir şekilde “güneşin oğlu” diye tapılan, ama öldükten sonra kendisinden çok sert şekilde yüz çevirilenidir. Modern devirde bazı keşiflerle birlikte hakkında ihtilafli bilgiler oluşmuştur. Önceleri ilk monotheist olarak yorumlanmış, fakat daha sonra pek zeki bir politikacı olmadığı anlaşılmış ve hakkında daha dengeli bilgilere ulaşılmıştır. Akhenaton’un dini diğer Mısır dinleri gibi bir tarafta tekliği, diğer tarafta çokluğu barındıran dualist bir yapıya sahipti. Akhenaton’un reformları görülmemiş reformlar değildi. Daha önce Mısır tarihinde aynı türden olaylar vardı. Mısır güneyden gelen ve güneş sistemi tanrılarına tapmayı öngören dini fikirlerin etkisi altındaydı. Dokümanlarla sabittir ki Akhenaton’dan önce babası III. Amunhotep (MÖ. 1400-1360) Aton (veya Aten) tanrısının statüsünü yükseltmişti. Bk. Virginia Lee Davis, “Akhenaton”, *Encyclopedia of Religion*, Macmillan, New York 1987, I, s. 169-170. *Encyclopedia Judaica* ise Akhenaton ile ilgili şu bilgilere yer verir: Akhenaton (MÖ. 1367-1350) mısır tarihinin ihtilafli isimlerinden birisidir. Akhenaton, Musa’dan önce monotheizmi getiren kişi olarak algılanmış, ama bu kanaat daha sonra kabul görmemiştir. Akhenaton tahta geçtiği zaman Mısır’da en güçlü tanrı Amun-Re idi. Güneş tanrısı Re ve onun çeşitli tezahürleri Amun’a göre ikinci pozisyonadadır. Firavunun pozisyonu da hemen bu tanrıların ardındadır ve Akhenaton bu durumu değiştirmek istemiştir. “Amun kültü”nden ayrılarak güneş tanrısı Aton kültürünü desteklemeye başlamıştır. Neticede Amun’u tamamıyla yasaklamış, ona intisaba devam edenleri öldürmüştür. Ordu da Akhenaton’un yanında yer alınca Amun aristokrasisi çöker, reformlar geçici bir süre de olsa başarılı olur. Başkent Thebes terkedilir ve Akhetaton ismiyle yeni bir başkent kurulur. Böylece Amun-Re bastırılır ve Aton Mısır’ın baş ilahı olur. Ama bu bir monotheizm değildir. Güneşin bir tezahürü olarak tanınan Aton evrensel bir ilah gibi görülse de bu tanrıya sadece Akhenaton ve eşi Nefertiti tapabilmiş, ülkedeki diğer herkes tanrı olarak Akhenaton’a tapmıştır. Akhenaton’un kendi ilahlığını reddettiğini gösterir hiç bir delil yoktur. Bk. Alan R. Schulman “Akhenaton”, *Encyclopedia Judaica*, Jerusalem 1978, II, s. 487-8.

12 *Moses and Monotheism*, s. 261.

Akhenaton'un babanın emsalsizleştigiinden hareketle Aton'u tek ve yegâne Tanrı olarak ilan ettiğini söyler. Böylece Akhenaton Musa'nın tektanrıcılık dinine, Tanrı'nın babanın özelliklerini yansıttığı dine zemin hazırlamıştır.¹³ Ama Freud Karl Abraham'ın bu yorumlarından hiç bahsetmemiş, hatta Abraham'ın isminden bile söz etmemiştir.

İşte, Freud'a göre, Musa Akhenaton'a yakın bir aristokrattı. Ya bir general ya da bir din adamıydı. Enerji doluydu, hayalleri vardı. Belki de kral olmayı umuyordu. Kral ölünce ona karşı olan reaksiyonları gördü ve hayallerinin Mısır'da gerçekleşmeyeceğini farkettiler. Ama ideallerinden de vazgeçemedi. Sonunda çözümü buldu. Mısırlılar'ın hor gördüğü dini başka bir halde benimsetebilir, yeni bir krallık kurabilirdi. Neticede Yahudiler'le anlaşıl, onların başına geçti, onları Mısır'dan çıkarıp bu monoteist dinde eğitmeye karar verdi ve Çıkış'ı gerçekleştirdi. Freud Çıkış'tan bahsederken Tevrat'a¹⁴ müracaat eder. Hemen ardından da "Eski Ahit'in söylediğinin aksine Çıkış'ın çatışmasız ve Firavun'un takibi olmadan gerçekleştiğini tahmin edebiliriz, çünkü Musa'nın otoritesi buna müsaitti ve o zaman bu takibi yapacak bir merkezî kuvvet yoktu" der. Freud'a göre bu göç 1358-1350 yılları arasında bir tarihte, yani Akhenaton'un ölümünden sonra Haremhab'ın devlet otoritesini gerçekleştirmesinden önce Kenan Diyarı'na olmuştur.¹⁵

Buraya kadar Freud'un ortaya koyduğu tez Musa'nın Yahudiler'e bir Mısır dini getirdiği, bunun da Aton dini olduğudur. Freud'un bu iddiasına göre Musa'nın dini -konu İslâm zâviyesinden değerlendirilecek olursak- Kur'an'ın belirttiği bir İbrahîmî din değil, Musa da bir peygamber değildir. Oysa Freud'un farklı yerlerde Musa dininden verdiği örnekler Musa'nın getirdiği dinin (İslâm'ın öngördüğü anlamda) İbrahîmî bir din olduğunu gösterir. Mesela Freud "Musa dininde bir kural vardı ki, bu görüldüğünden daha önemlidir" der. Bu kural tanrının resmini, suretini yapma yasağıdır. Hatta Freud "Musa bu yasakla Aton dininden de öteye gitmiştir" diyerek Musa'nın getirdiği dinin Aton dininden farklı olduğunu bir noktada itiraf etmiştir. Ama Freud bu önemli farkı "Musa bunu belki de (Amun dinindeki) büyücü anlayışa karşı bir tedbir olarak yaptı" diyerek geçiştirir. Musa'nın getirdiği tanrı kavramının İbrahîmî gelenekle (İslâm'la) bağdaştığını yine Freud kendisi itiraf eder. Musa dininin Yahudiler'e daha büyük bir tanrı kavramı kazandırdığını ve ona inanan herkesin bir yüceltilmişlik ve güven duygusuna sahip olduğunu söyler.¹⁶ Bu duygu ve büyüklük kavramı Freud'un iddia ettiği gibi güneş tanrısı kaynaklı Aton dininin değil, İbrahîmî dinin bir özelliği olabilir. Yine Freud Musa dininin unutulup tekrar hatırlanmasının insanlığın bu yöndeki ilk tecrübesi olmadığını, bu sürecin ikinci defa tekrar-

13 L. Shengold, "A Parapraxis of Freud's in Relation to Karl Abraham", *American Imago*, 1972, 29, 123-159; W. Meissner, *Psychoanalysis and Religious Experience*, s. 51.

14 Çıkış, XIII, 3, 14, 16.

15 *Moses and Monotheism*, s. 266-7.

16 *Moses and Monotheism*, s. 359.

landığını savunurken “Musa, halkına tek tanrılı bir din sunmakla bir ilki gerçekleştiriyordu; ilk devirlerde insanlığın yaşadığı, ama şuurlardan silinen bir tecrübe yeniden canlanmıştı” der.¹⁷ Bu sözler aslında Allah’ın Musa’dan önce de tek ilaha tapılmasını öğütleyen peygamberler gönderdiğine işaret eder. Ama Freud’un tarihi bu şekilde algılamak gibi bir niyeti yoktur.

Freud’un temel yanlışlığı noktası şudur: Musa bir din ile geldiği zaman Aton dini diye güneş tanrısına tapan bir Mısır dini olmuş olabilir (veya vardır). Ama Freud bu iki dini birbirine (belki de bilerek) karıştırmış, bu sayede elde ettiği verileri dinin kaynağına ilişkin tezlerini pekiştirmek için kullanmıştır. Freud’un bu güneş dinini saf bir monoteizm şeklinde algılaması gariptir. Çünkü güneş Mısır düşüncesinde her zaman hâkim bir rol oynamıştır. Başka tanrıların da olduğu, ama ışık ve hayat kaynağı olan güneşin ayrı bir yerinin bulunduğu bu düşünce sisteminde bir dinî reformcu olan Akhenaton’un yerini Freud abartmıştır.

Bütün bunların yanında, Freud’un kendisinden yararlandığı ve Akhenaton’un dinini monoteist olarak yorumlayan James H. Breasted’in tezi aradan fazla zaman geçmeden talebesi John A. Wilson¹⁸ tarafından reddedilmiş ve Wilson bu dini düalist olarak tanımlamıştır. Daha sonra da diğer araştırmacılar tarafından Aton dini henoteistik¹⁹ bir din olarak yorumlanmıştır.²⁰

Görüldüğü gibi Freud’un bu monoteist dinin Mısırlı Musa tarafından politeizmin yerini almak üzere Yahudiler’e empoze edildiğini, daha sonra bu yeni dinin bastırıldığını, ama tekrar canlanarak Yehova’ya tapma şekline dönüştüğünü iddia eden görüşleri bugün Kitab-ı Mukaddes araştırmacıları tarafından desteklenmemektedir. Mısır monoteizminin yahudi dinine bir dereceye kadar etkisi olmuş olabilir. Ama her şeyden önce Yehova dininin teolojisi Freud’un sözünü ettiği Aton dininin teolojisini andırmamaktadır. Kitab-ı Mukaddes araştırmacılarının ortaya koydukları genel kanaate göre Yahudiler’in dini gelenekleri daha çok Mezopotamya kaynaklıdır.²¹ Bu gelecekte de her klanın özel bir tanrısının olduğu politeist bir yapı söz konusuydu. Musa da zaten bu devrede monoteist bir din ile ortaya çıkmıştı.²²

Mısır’dan Gelen Sünnet Olma Adeti

Freud Musa’nın Yahudiler’e kazandırdığı erkeklerin sünnet olması adedinin o tarihlerde sadece Mısır’da uygulandığını, Herodot’un da bu yönde

17 *Moses and Monotheism*, s. 378.

18 J. A. Wilson, *The Burden of Egypt*, Chicago 1951; aynı eser *The Culture of Ancient Egypt* (1958) ismiyle basılmıştır. Bk. s. 208-9, 215-228.

19 Diğer tanrıların varlığını inkar etmeden tek bir tanrının varlığına inanmak.

20 Bk. Virginia Lee Davis, “Akhenaton”, *Encyclopedia of Religion*, New York 1987, I, s. 169-170.

21 Bu konuda Bk. T. H. Robinson, *Prophecy and Prophets in Ancient Israel*, London 1979, s. 20-26; G. Von Rad, *Old Testament Theology* (Almanca’dan çeviren D. Stalker), London 1965, II, s. 6-7.

22 W. Meissner, *Psychoanalysis and Religious Experience*, s. 128-9.

bilgi verdiğini, mumya, mezar vb. kalıntılarının da bunu doğruladığını, Doğu Akdeniz'in hiçbir kültüründe (mesela Babil, Sümer) olmadığını, dolayısıyla Musa'nın Mısırlı olduğunu söylemektedir. Oysa Herodot Fenikeliler, Suriyeliler, Habeşliler ve diğer bazı halkların da sünnet olduklarını söyler.²³ Freud burada yine bir açmaz sergilemektedir. Bir taraftan Musa'nın halk dinine karşı olan Aton dinini Yahudiler'e empoze ettiğini, diğer taraftan da halkın popüler uygulaması olan sünneti onlara getirdiğini söyler.²⁴ Musa'nın halk dinine karşı yeni bir din getiren Akhenaton'un dinine sahip çıkıp bunu Yahudiler'e empoze etmesi, ama aynı zamanda kendilerine karşı mücadele verilen Mısırlılar'ın popüler uygulaması olan sünneti onlara taşıması çelişki arz etmektedir. Freud'un yine bu konuda ortaya koyduğu bir diğer çelişki, daha psikolojik bir temele dayanmaktadır. Eğer bunları bir başkası iddia etseydi bizzat Freud'un kendisi buna karşı çıkardı. Çünkü Mısır'dan kaçan bir halkın başında bulunan önderin (yani Musa'nın) onlara tekrar Mısır'ı hatırlatacak olan sünnet gibi bir geleneği empoze etmesi pek makul olmazsa gerektir.

Freud'un bu psikolojik realiteyi görmemesi mümkün değildir. O halde bir görmemezlikten gelme söz konusudur. Çünkü Freud, neticesini başlangıçta koyduğu bir teoriyi ispatlamak zorundadır. Bu da onu teorisini çürütecek verileri yok saymaya götürür. Freud için önemli olan Musa'nın Mısırlı olduğunu ispatlamaktır. Bunun için en somut veri de Musa'nın sünnet geleneğini ancak Mısır'dan getirmiş olabileceğini ortaya koymak olacaktır. Sünnetin sadece Mısır'da olduğunu, Doğu Akdeniz'de başka hiçbir kültürde, mesela Kenan halkında olmadığını göstermek için (aslında kaynak kabul etmediği) Tevrat'a müracaat eder. Tekvin bölümününün 34. babında Kenan halkının sünnetsiz olduğu Yakub'un kızı Dina ile Hivî prensi Şekem'in macerasında Dina'nın erkek kardeşlerinin sünneti şart koştukları anlatılır. Aslında Freud da bu metodolojik çelişkinin farkındadır. Yukarıda zikredilen iddialarının hemen ardından bir dipnot düşerek "Eski Ahit geleneğini keyfi kullandığının, beni destekleyen bölümlerine müracaat ettiğimin, desteklemeyen bölümlerini reddettiğimin, dolayısıyla kendimi ciddi bir metodolojik tenkide maruz bıraktığının farkındayım. Ama bu işler de böyle oluyor" kabilinden ifadeler kullanır.²⁵ Psikolojide bir kural vardır. Eğer algıda bir karmaşa varsa görülen şeyde varyasyonlar, farklılıklar kaçınılmazdır. Algıda belirleyici faktör ge-

23 Herodot'un konuyla ilgili sözleri şöyledir: "İnsanlar arasında yalnız Kolkhisliler, Mısırlılar ve Ethiopialılar sünnet olurlar. Filistin'deki Fenikeliler ve Suriyeliler, kendileri söylerler ki, bu âdeti Mısırlılar'dan almışlardır; Thermodon ve Parthenios ırmakları kıyılarında yaşayan Suriyeliler ve komşuları Makronlar da bunu Kolkhisliler'den öğrendiklerini söylerler. Sünnet yapan halklar yalnız bunlardır ve anlaşıldığına göre Mısırlılar gibi yapmaktadırlar. Bu âdeti kim kimden aldı, Mısırlılar mı Ethiopyalılar'dan, yoksa bunlar mı onlardan bunu bilemem; zira belli bir şey ki, bunlarda bu adet çok eskidir" (Herodotos, *Herodot Tarihi*, Türkçesi: M. Ökmen, İstanbul 1973, s. 138.

24 *Moses and Monotheism*, s. 264.

25 *Moses and Monotheism*, s. 265.

nelde umulan veya arzu edilen şeyi görmektir. Freud da bu kuralı bozmamış tarihi verilerin kendi teorilerine uygun gelenlerini görmüştür.

Freud sünnet uygulamasında bir başka psikolojik gerekçe bulmakta gecikmez: Sünneti uygulayan kültürler diğerlerini küçük görürler, kendilerinin sünnetle yüceldiklerini hissederler.²⁶ Bu, bugün de böyledir.²⁷ Aynı duygu Musa'da da vardı ve yahudi halkı hiçbir şekilde aşağı seviyede olmamalıydı. Sünnet Yahudiler'i en azından Mısırlılar'la eşitleyecek, ayrıca da onların içlerine girdikleri diğer halklardan ayrılmasını sağlayacaktı.²⁸ Freud'un bu tespiti makul görünmekle birlikte bir çelişki de arzuetmektedir. Çünkü bir taraftan Mısırlılar'a benzemek isteyen, onlara fiziken benzemekle onların seviyesine çıkacağını düşünen, diğer taraftan ise yine bu özelliği ile diğer halklardan ayrılacağını düşünen çelişkili bir mantık söz konusudur. Bu, Freud'un karakterini çizmeye çalıştığı cevval Musa'nın kafasındaki bir çelişki değil, ancak teorisini her hâlükârda ispatlamak isteyen Freud'un zihnindeki bir çelişki olabilir.

Musa'nın Konuşma Ketlemesi

Freud Musa'nın çabuk sinirlenen, öfkeli bir karakter özelliğine sahip olduğunu ve hatta Yahudiler'in Tanrı'ya kıskanç, katı ve acımasız olarak algılamalarına Musa'nın bu yapısının sebep olduğunu belirttikten sonra onun fiziki bir özelliğinden (kendi tezini desteklediği için) özellikle bahseder. Musa'nın yavaş konuşan birisi olduğunu nakledildiğini, bunun da bir konuşma ketlemesi veya konuşma bozukluğu olduğunu söyler. Ona göre Firavun'a giderken kardeşi Harun'u yanında bulundurmasının sebebi budur.²⁹ Freud bu sözlerinin hemen akabinde Musa'nın Yahudiler'le ilk zamanki ko-

26 Hatta Freud kitabının ileriki bölümlerinde bugün bile Yahudiler'den neden nefret edildiğini tahlil ederken gerçek sebeplerin geçmişe dayandığını söyleyerek iki sebep zikreder. 1. Yahudiler kendilerini seçilmiş ilan etmekle diğerlerinin kıskançlığına yol açmışlardır. 2. Sünnet hadisesi diğerlerine iğdiş edilme korkusunu hatırlatmıştır (*Moses and Monotheism*, s. 336).

27 Freud burada belki de yazılarında ilk ve tek defa Türkler'den bahseder. Bir Türk'ün bir hristiyanı "sünnetsiz köpek" diye tahkir edebileceğini söyler (*Moses and Monotheism*, s. 268). Freud'un müslüman yerine Türk kelimesini kullanmasını Avrupa'da müslüman kavramının Türk kelimesiyle özdeşleşmesine bağlamak gerekir.

28 *Moses and Monotheism*, s. 268.

29 Tevrat'ta Musa'nın ağır, Harun'un iyi konuştuğundan söz edilir. Buradan anlaşılan Musa'nın bir konuşma bozukluğunun olduğu değil, Harun'un ona göre daha düzgün konuştuğudur (Çıkış, IV, 10, 14). Bu sebepten Firavun'a da birlikte gittikleri belirtilir (Çıkış, V, 1). Konuyla alakalı olarak Kur'an da benzeri ifadelere yer verir. Allah Hz. Musa'ya Firavun'a gitmesini emredince (Tâhâ: 42-44) Hz. Musa Harun'u da kendisiyle birlikte göndermesi için Allah'a yalvarır (Kasas: 33-35). Hz. Musa'nın Harun'un da yanında bulunmasını istemesinin sebebi Harun'un düzgün (fasih) konuşan birisi olmasıdır. Belki bu ayet Freud'un tezini destekliyor gibi gözükabilir, ama Harun'un fasih konuşma kabiliyeti Musa'nın konuşma ya da ketleme problemi olduğunu göstermez. Ayrıca Kur'an Harun'un Musa'ya yardımcı kıldığını, onun da peygamber olarak görevlendirildiğini belirtir (Furkan: 35; Meryem: 53). Harun sadece 2

nuşmalarında yanında tercüman bulundurduğunu, yani onların dilini konuşamadığını, bunun da onun Mısırlı olduğuna delâlet ettiğini savunur.³⁰

Bu iki iddianın birarada bulunması pek anlaşılır gibi değildir. Konuşma probleminden dolayı Firavun'la görüşmesinde yanında bir başkasını (kardeşini) bulundurduğu iddia edilen kişi pekâlâ yine aynı problemden dolayı Yahudiler'le konuşmasında da bir yardımcı bulundurabilir. Freud'un tercüman dediği kişi muhtemelen Musa'nın Firavun'a giderken yanında olan kimsedir. Kaldı ki Freud bu Yahudiler'in Mısır'da (Semitic neo-Egyptians) olduklarını söyler. Hem Musa'nın Mısırlı olduğunu iddia edip hem de onun Mısır Yahudileri'yle dil probleminden dolayı konuşmadığı, bu problemi aşmak için de yanında tercüman bulundurduğu nasıl iddia edilebilir? Mısır'da yaşayan Yahudiler'in de Musa'nın konuştuğu dili konuşmaları gerekmez mi? Kaldı ki, Mısır'da yaşayan Yahudiler'le Mısır dilini konuşanların iletişimlerinde tercüman bulundurmaları gerekseydi bunu herhalde öncelikle Firavun yapardı.

Mısırlı Musa'nın Yahudiler'ce Öldürülüşü

Freud tarihçi Sellin'in³¹ tezinden hareketle Musa'nın Yahudiler'ce öldürüldüğünü³² ve getirdiği dinin terkedildiğini savunur. Mısır'dan Musa ile gelen Yahudiler Kenan Diyarı ile Mısır arasında kalan diğer akraba kabilelerle Kadeş bölgesinde buluşurlar. Musa kendi dinini bu halk üzerine empoze eder.³³ Freud'un *Musa ve Tektanrıcılık*'in başlarında ortaya koyduğu, Musa'nın yahudi değil Mısırlı olduğu tezinden ziyade, Musa'nın öldürüldüğü ve (aşağıda ele alınacağı üzere) bir müddet sonra Medyenli Musa'nın ortaya çıktığı tezi önem arz etmektedir. Burada Freud'un Sellin'den aldığı tezi psikanalizci bir yorumla tarihleştirdiği görülür. Buna göre Musa Akhenaton'dan aldığı dini yine onun yöntemiyle diktacı bir şekilde Yahudiler'e empoze eder. Ama bu defa karşısında Firavun'a ayak direyemeyen Mısırlılar değil, Sami ırkı vardır. Yahudiler yine Mısırlılar gibi ruhanileşmiş bir dini kabul etmezler. Yeni din kendilerini tatmin etmez. Sonunda bu empozeden kurtulmak için başkaldırırlar ve Musa'yı öldürürler.

Firavun'a gittiği zaman değil, her zaman Musa ile beraberdir. İman eden sihirbazlar "Musa ve Harun'un rabbine iman ettik demişlerdir" (Tâhâ: 70; Şuarâ: 47-8). Bir başka surede Hz. Musa'nın bu konuda Allah'la mükâlemesi şöyledir: "Firavun'a git. Çünkü o iyice azdı. Musa: Rabbim! dedi, ruhuma genişlik ver. İşimi bana kolaylaştır. Dilimin bağını çöz ki sözümü anlansınlar. Bana ailemden bir de vezir ver, kardeşim Harun'u. Onun sayesinde arkamı kuvvetlendir. Ve onu işime ortak kıl" (Tâhâ: 24-32). Bunun üzerine Allah: "Sen ve kardeşin birlikte ayetlerimi (Firavun'a) götürün... Ona tatlı dille konuşun. Belki o, aklını başına alır veya korkar" (Tâhâ: 42-44) buyurur. Bu konu için ayrıca bk. Şuarâ: 10-14.

30 *Moses and Monotheism*, s. 271-2.

31 E. Sellin, *Mose und Seine Bedeutung für die Israelitisch-Jüdische Religionsgeschichte*, Leipzig 1922.

32 Tevrat'a göre Hz. Musa eceliyle ölmüştür (Tesniye, XXXIV, 5).

33 *Moses and Monotheism*, s. 276-7.

Freud tektanrıcılığın Mısır emperyalizminin bir yan ürünü olarak ortaya çıktığını ve tek tanrının büyük dünya imparatorluğunun hâkimi olan firavunun bir yansıması olduğunu, ama Yahudiler'in içinde buldukları şartların millî bir tanrıdan evrensel bir tanrıya geçişe müsait olmadığını söyler.³⁴

Freud bu isyandan Eski Ahit'in bahsettiğini, "Çölde Dolaşma" hikayesinin (Sayılar, XIV, 33) Musa'ya karşı isyanların Yehova'nın emriyle kanla bastırıldığına işaret ettiğini söyler. Ama Freud bundan sonra Tevrat metninden ayrılarak bu isyanlardan birinin Tevrat'ın anlattığı gibi bitmediğini belirtir.³⁵ Ona göre Yahudiler'in yeni dini terketmelerine işaret eden "Altın Buzağı" öyküsü Tevrat'ta tam olarak anlatılmamıştır. Şehadetin iki levhasının kırılması Musa'ya atfedilmiş ve bunun sebebi olarak da Musa'nın sinirli yapısı gösterilmiştir.³⁶ Aslında, Freud'a göre, levhaları Musa'ya başkaldıran Yahudiler kırmışlardır.

Freud'u yine kendi psikanaliz metoduyla tenkit edenlerden bazıları onun *Musa ve Tektanrıcılık*'i yazmasını babasına karşı duyduğu çatışma ile halleşmek üzere yaptığı bir son teşebbüs olarak değerlendirirler. Freud küçükken babası Jakob'la yaşadığı bir tecrübeden sonra onu hiç affetmemişti.³⁷ Bu eseri bir isyan ve öç içeriyordu. Babanın dinine karşı çıkış ve onu yokediş vardı. Freud Musa ile babasını özdeşleştirmiştir. Musa'nın öldürülmesini hayal etmesi onun babasına karşı şuuraltında olan kızgınlığının bir yansımasıdır. Onun ölmesi babasına karşı bir başarı sağlamaktadır.³⁸

Tarihî seyre tekrar dönersek, Mısırlı Musa reddedilerek öldürülmüş ve yahudi tarihinde bir travma yaşanmıştır. Ama Musa'nın getirdikleri daha sonra etkisini gösterir ve Yahudiler yaptıklarına pişman olurlar. Yahudiler Musa'nın dinini reddettikten sonra komşu halklar gibi yerel tanrılara taparlar, ama Musa'nın dini tamamen kaybolmaz, zihinlerde yaşar. Bâbil sürgününün

34 *Moses and Monotheism*, s. 306

35 *Moses and Monotheism*, s. 288, 302.

36 Çıkış, XXXII, 19. Kur'an'da anlatıldığına göre Hz. Musa Tur Dağı'na gidince kavmi zinet takımlarından bir buzağı heykeli yaparak ona tapmaya başlar. Musa dönünce kavmine kızar ve Tevrat'ın yazılı olduğu levhaları yere atar. Kardeşi Harun'a da sinirlenir, ama o kavminin kendisini dinlemediğini söyler. İsrailoğulları daha sonra yaptıklarından pişman olur ve Allah'tan af dilerler (A'raf: 148-155; Tâhâ: 92-3).

37 Söz konusu tecrübe Freud 12 yaşlarındaiken gerçekleşmiştir. Babası yeni aldığı kürk şapkasını birisinin başından alıp "Pis Yahudi kaldırımdan çekil!" diyerek kanalizasyona attığını söyler. Freud hemen babasına "Peki, sen ne yaptın?" diye sorar. Babası da sakin bir şekilde "Hiç, gidip şapkayı aldım" der. Daha önceki bazı tecrübelerinin de tesiriyle bu olay babasını onun gözünde iyice küçültür. Onun anti-Semitizm'e karşı yeterince ayak diretmediğini düşünür. Freud babasında göremediği kahrmanlığı kendisine yansıtır ve Kartacalı komutan Anibal'ı hatırlar. Anibal'ın babası Hamilcar Romalılar'dan öç almak üzere oğluna yemin ettirmiştir. Freud kendisini Anibal'ın yerine koyar ve fantazilerinde Anibal'ı yaşar (E. Jones, *The Life and Work of Sigmund Freud*, New York 1953/1981, s. 50).

38 W. Meissner, *Psychoanalysis and Religious Experience*, 50-1.

den önce ve sonra yapılan reformlar sonucu popüler Yehova tanrısı bırakılarak Musa'nın tanrısına dönülür ve yıllar önce terkedilen Musa dini tekrar canlanır.³⁹

Yahudi halkının yaşadığı bu süreç bir saplantı karakteristiği arzeder ki bu da onların realiteyi görmemelerine, mantıklı düşünmemelerine yol açmıştır. İçsel bir psikolojik realite dış dünyanın algılanmasını etkiler ve bir nevrotik çatışmaya sebep olur. Burada daha önce yaşanmış bir travma, bir savunma, gizlenmiş bir öge ve bastırılan şeyin ortaya çıkışı ve nevroza yol açması söz konusudur.

Freud burada Darwin'le Musa arasında paralellik kurar ve her ikisinin de önce reddedilip sonradan takdir edildiklerini söyler. Bu davranış biçimi grup psikolojisi ile ilgilidir ve olayların genel akışı bir zaman ve süreç işidir. Freud ferdin psikolojik yapısının da bu sürece uyduğunu anlatır. Buna göre fert yeni bir şey öğrendiğinde bu eğer kanaatlerine aykırıysa ona karşı koyar. Belli bir süre tereddüt eder, kendini savunan deliller bulmaya çalışır, kendisiyle mücadele eder, ama neticede bu yeni şeyi kabullenir.⁴⁰ Egonun akli yönünün duygusal yönünü yenmesi için zamana ihtiyaç vardır. Feci bir kazadan yara almadan kurtulan bir kişi bile travmatik nevroza maruz kalır ve bir kaç haftalık “yumurtlama dönemi”nden sonra ruhsal semptomlar meydana gelir.⁴¹

Tıpkı bunun gibi Musa'nın tektanrıcılığı getirişinden ve terkedilişinden sonraki dönemde bir gizlilik (latency) yani “yumurtlama dönemi” olmuştur. Freud'un bu travma tecrübesiyle söylemek istediği şudur: Yahudiler Musa'yı öldürmekle ve onun öğretilerini ters yüz etmekle bir travma yaşadılar ve neticede pişman olarak ona döndüler. Freud yine fert psikolojisinden hareketle bir analiz yapar. Buna göre kişilik özelliklerine benzenilmek istenmeyen anne-babaya ileriki yaşlarda benzenilir, çünkü çocukluk yıllarında onlara özenilmiştir. İşte Musa'nın dinine karşı halkın tutumu da böyle olmuştur.⁴²

³⁹ *Moses and Monotheism*, s. 312, 357.

⁴⁰ Freud'un Yahudiler'in Musa'yı öldürmeleri ile başlayan ve ondan öğrendiklerini bastırmaları ile devam eden süreçteki tecrübelerini tahlil etmesi onun id-ego teorisini hatırlatır. Buna göre bastırılan şey bilinçsizdir ve id bölgesine aittir. Ama bu, egoya ait olan her şey şuurcludur anlamına gelmez. Şuurculuk ruhsal sürece geçici olarak bağlanma halidir. Bu sebeple, “bilinç” yerine “bilinçli olma kabiliyeti” kavramı kullanılmalıdır ki, bu hâl de “önbilinç” olarak tanımlanabilir. Dolayısıyla ego temelde önbilinçli, ama onun katmanları bilinçsizdir. Eski travmaların etkileri de “id”e bastırılır ve onların hatırlatıcı kalıntıları bu durumda bilinçsizdir. Ama bunlar “id”den yukarıya doğru çıkmak için gayret gösterirler. Kişinin ruhsal yapısında etkili olan bu travmalar sadece onun yaşadığı tecrübeler değil, onda doğuştan var olan arkaik kalıntılardır (*Moses and Monotheism*, s. 339-41). İşte Freud burada id-ego öğretisiyle bağlantı kurarak Musa'nın öldürülmesiyle yahudi halkının yaşadığı tecrübenin yıllar sonra arkaik olarak tekrar ortaya çıktığını ima eder.

⁴¹ *Moses and Monotheism*, s. 308-9.

⁴² *Moses and Monotheism*, s. 373.

Eğer Freud'un bu iddiası kabul edilecek olursa şu soruyu sormak gerekir. Yahudiler'in tarih boyunca yaşadıkları travma bundan ibaret değildir. Bundan daha şiddetli travmaları (güya) Musa'yı öldürmeden önce de, sonra da yaşamışlardır. Öyleyse neden başka travmalar değil de sadece bu travma onlara yeni bir din kazandırmıştır?

Medyenli Musa

Aradan zaman geçince Yahudiler Musa'yı öldürdüklerine pişman olurlar. Bir zaman sonra (iki-üç nesil) öldürülen Musa'nın yerine bir başka Musa (Medyenli Musa) bulurlar.⁴³ Ama tarih iki Musa'yı birleştirip tek Musa'ya indirgemiş, Kadeş'te diğer halklarla birleştikten sonra dinin yeniden kurulup gelişme tarihi kısa tutulmuş, bu sayede de Musa'nın katledilişi inkar edilmiştir. Dolayısıyla Freud iki Musa olduğuna, ilk Musa'nın (yani Mısırlı Musa'nın) ömrünün Kadeş'te daha sonra yaşanan olaylara yetmesinin mümkün olmadığını inanır.

Musa'nın öldürülüşünden sonra onun öğretilerinin bir dönem bastırılıp daha sonra tekrar ortaya çıktığını iddia eden ırkî şuuraltı tezi yeni bir tezdur.⁴⁴ Gerçi buna benzer bir tez C. G. Jung'da da kolektif şuuraltı şeklinde yer alır. Jung da tıpkı güdüler gibi fonksiyon gören ve uzun yıllar boyunca bizde yer eden tecrübelerimiz olduğunu kabul eder. Fakat bu, Freud'un bahsettiği gibi Akhenaton'un tektanrı öğretilerinin Musa vasıtasıyla bir başka millete empoze edilerek bunların yüzyıllarca sonra şuuraltıdan çıkmasını sağlayacak bir süreci çağrıştırmaz.

İkinci Musa yani Medyenli (Midian) Musa Yahudiler'e Yehova tanrısını kazandırır. Medyenli Musa'nın yeni halka sunduğu tanrı güçlü ve evrensel bir tanrı değildi. Kaba, bağnaz, kana susamış, zorba bir tanrıydı. İrmaklarından bal ve süt akan bir ülke vaadeden,⁴⁵ onlara "bir şehir ahalisini kılıçtan geçirerek o şehirde bulunan her şeyi, hayvanları yok etmelerini" emreden bir tanrıydı.⁴⁶ Onun (Medyenli Musa) sunduğu dinin gerçek bir monoteizm olduğu, diğer halkların tanrılarını reddettiği dahi kesin değildir. Belki de halkın kendi tanrılarını yabancı tanrılardan daha güçlü görmesi yeterliydi. Mısırlı Musa'nın tanrı kavramı daha ruhanî, tüm dünyayı kucaklayan, her şeyi seven ve her şeye kâdir, törensel ve büyüsel şeylere karşı tek bir tanrı nosyonuydu ve insanlara doğru ve adil bir hayatı önermişti.

Freud'un iki Musa tezi ilginç bir iddiadır. Freud ikinci bir Musa'nın varlığından söz etmekle aslında Yahudiliğin tanrı anlayışının sonradan değiştiğini ortaya koymaktadır ki, bu da İslam'ın Yahudiliğe bakışının temel nokta-

43 Kur'an'da Hz. Musa'nın Medyen'e gittiği, orada ikâmet edip evlendiği zikredilir. İlahî kelâmın tecellisi de Medyen dönüşünde gerçekleşmiştir (Kasas: 22-32). Dolayısıyla Freud Medyen'deki Musa'yı ikinci bir Musa olarak yorumlayıp yanlışlığa düşmüştür. Tevrat'a göre de Musa Medyen'e gitmiş, hatta ilâhî tecelli orada kayınbabasının sürüsünü gönderken gerçekleşmiştir (Çıkış, III, 1-4).

44 H. L. Philp, *Freud and Religious Belief*, s. 120.

45 Çıkış, III, 8.

46 Tesniye, XIII, 15.

sını teşkil eder. Birincisinin yani Freud'un Mısırlı dediği Musa'nın sunduğu tanrı imajı bir evrensellik içermektedir ki, bu İslam'ın sunduğu tanrı imajıyla örtüşmektedir. Zaten Freud Eski Ahit'in tahrife uğradığını şu sözlerle ifade eder: "Yapılan onca değişikliğe (revision) rağmen Medyenli Musa'nın tanrısının orijinal doğasını görme imkanının Eski Ahit'te hâlâ bulunması şaşırtıcıdır."⁴⁷ Freud'un dikkat çektiği bu farklı tanrı imajları Eski ve Yeni Ahit'in tanrı kaynaklı olduğunu kabul eden Batı kültürünün bazı mensuplarıncı "Eğer Eski ve Yeni Ahit aynı tanrıdan geliyorsa neden Eski Ahit'te tanrı 'gaddar', Yeni Ahit'te 'sevencen' bir karakter çizmektedir?" şeklinde sorgulanmaktadır.⁴⁸

Freud iki Musa tespiti için filvakia yahudi tarihine uydugunu, çünkü yahudi tarihinin düalitelerle (ikiliklerle) dolu olduğunu, bunların Mısır'dan kaçan Yahudiler'in yaşadıkları travmatik tecrübelerden kaynaklandığını söyler. Bu düaliteler şunlardır: 1. İki halkın (Mısırlı ve Kenanlı) bir araya gelerek bir ulus oluşturması. 2. Bunların tekrar dağılarak iki krallık kurmaları. 3. Eski Ahit belgelerinde var olan iki Tanrı ismi. 4. (Freud'a göre) Musa isminde iki din kurucusu.⁴⁹

İlkel Devirde Primal Babanın Öldürülüşünün Tekrar Yaşanması

"Yahudi dinini Mısır monoteizmine dayandırmakla Freud ne kazanmıştır, hangi problemi çözmüştür?" sorusuna Freud kendisi cevap verir: "Bu sadece problemi biraz daha geriye götürür. Tektanrıcılık fikrinin kökenleri hakkında bize bir şey söylemez. Mesele bir kazanç meselesi değil, bir araştırma meselesidir. İleride olayların gerçek seyrini bulursak bu bulgularımız bir işe yarayabilir."⁵⁰

Freud'un burada "bu sadece problemi biraz daha geriye götürür"den kastı primal babanın öldürülüşünden Musa'ya ve hatta İsa'nın çarımha gerilişine kadarki süreçtir. Musa'nın öldürülüşü primal babanın öldürülüşünün bir başka örneğidir ve dolayısıyla ırkî şuuraltına yerleşmiştir. Ona göre aslında Musa insanlara yeni bir tanrı fikri vermiyordu. İnsanlığın şuurundan uzun zaman önce kayan primal tecrübeyi yeniden canlandırıyordu. İlk (primaeval) devirlerde baba bir dev figürdü, sonra tanrı figürüne dönüştü ve insan hafızasına geri döndü.⁵¹

Musa ve Tektanrıcılığın bu bölümlerinde Freud *Totem ve Tabu*'da yazdıklarını tekrar ortaya koyma ihtiyacı hisseder. *Totem ve Tabu*'da da Darwin'in⁵² bir ifadesinden ve Atkinson'un⁵³ hipotezinden hareketle şu iddi-

47 *Moses and Monotheism*, s. 290-1.

48 A. Köse, *Conversion to Islam: A Study of Native British Converts*, London 1996, s.53.

49 *Moses and Monotheism*, s. 293.

50 *Moses and Monotheism*, s. 308.

51 H. L. Philp, *Freud and Religious Belief*, s. 120.

52 C. Darwin, *The Descent of Man and Selection in Relation to Sex*, London 1913 (ilk baskı 1871), s. 905-6.

53 J. J. Atkinson, *Primal Law*, London 1903, s. 220vd.

alarda bulunmuştur: Tarihini bilemediğimiz ilk devirlerde primitif insanlar güçlü ve gücünü istediği gibi kullanan bir erkeğin (baba) hâkim olduğu küçük klanlar (gruplar) halinde yaşadılar. Bu klanda, tüm kadınlar, kızlar ve belki de komşu klanlardan elde edilen kadınlar babanın malıdır. Eğer oğullar babalarının kıskançlık duygusunu tahrik ederlerse öldürülür veya iş- diş edilir ya da gruptan atılırlar. Bu oğullar ancak küçük bir grup oluşturup başka bir gruptan kadın çalabilirler. İçlerinde güçlü olanı aynen babası gibi hâkimiyet kurar.

Bu yapı oğulların babalarına isyan ederek onu öldürmeleri ve o günkü geleneklere göre onu yemeleri ile son bulur. Freud bu olayı duyunca şaşırma- mamız gerektiğini, çünkü yapılan yamyamlığın babanın bir parçasını yiyerek ondan nefret etmenin yanında, aynı zamanda ona benzemeye, onunla öz- deşleşmeye yönelik olduğunu söyler. Yani babaya karşı bir ikircikli (çatışma- lı) duygu beslenmektedir.

Babanın öldürülüşünden sonra oğullar miras için birbirleriyle mücadele ederler ama neticede bir çeşit sosyal anlaşmaya vararak ensest tabusunu ge- rektiren dışarıdan evlenme (exogamy) kuralı ortaya çıkar. Biraderler arası bu anlaşma döneminde babayı öldürme ile ilgili hatıralar tekrar hatırlanır. Suç- luluk duygusu ortaya çıkar. Güçlü veya korkulan bir totem hayvanı seçilerek babanın yerine ikâme edilir.⁵⁴ Totemi öldürmek yasaktır. Böylece ilk sosyal ve ahlâkî kural olan totemizmin iki önemli tabusu ortaya çıkmıştır: 1. İçev- lilik yapma! 2. Totemi öldürme!

Freud'un *Totem ve Tabu*'da anlattıklarına *Musa ve Tektanrıcılık*'ta yer ver- mesinin sebebi onun iki fenomen arasında bir benzerlik görmesindedir. *To- tem ve Tabu*'da oğullar primal babayı öldürmüşler ve bundan pişmanlık du- yarak bu duygu üzerine bir din bina etmişlerdir. *Musa ve Tektanrıcılık*'ta ise Yahudiler Musa'yı öldürmüşler, sonra pişmanlık duymuşlar ve Musa'nın di- ni arkaik olarak ortaya çıkmıştır.

İki olay arasında Freud'un dediği gibi bir benzerlik görülse bile bunlar arasında önemli bir fark vardır. *Totem ve Tabu*'ya göre baba saldırgan veya diğer oğulları üzerinde hâkimiyet kuran birisi olduğu için değil, cinsel kıs- kançlıkla öldürülmüştür. Oysa ki Musa'nın (sözde) öldürülüşünde böyle bir motivasyon yoktur ve Musa'nın primal babanın yerini tutması mümkün de- ğildir. Freud'a göre Musa fikirlerini halka empoze etmek isteyen propagan- dacı bir motivasyonla hareket etmiş, Yahudiler de bundan hoşlanmayarak onu öldürmüşlerdir. Dolayısıyla böyle farklı sebeplerle gerçekleşen iki ayrı öldürme olayının neticede bu öldürmeyi gerçekleştiren ve ayrı zamanlarda yaşayan insanlarda aynı türden bir pişmanlık duygusu doğurduğunu ve ikin- ci olayın birincisinin bir yansıması olduğunu iddia etmek pek makul gözük- memektedir.

Freud burada sadece totemizmle Yahudilik arasında değil, totemizmle Hristiyanlık arasında da ilginç paralellikler kurar. Musa'yı öldürmekle Yahu-

54 *Moses and Monotheism*, s. 324-6.

diler'in (belki de zamanın tüm halklarının) kapıldıkları suçluluk duygusu ile-ride Pavlus'un kuracağı hristiyan teolojisinin temel taşı olacaktır. Romalı bir yahudi olan Pavlus bu suçluluk duygusunun geriye doğru izini sürerek bu duyguya "aslî günah" adını verecektir. Bu günah tanrıya karşı bir suçtu ve kefareti ancak ölümle sağlanabilirdi. Aslında bu kefareti ölümünü gerektiren günah önce öldürülen, ama daha sonra kutsallaştırılan babanın öldürülüşüdür. Fakat öldürme hatırlanmayarak (gizli [latent] kalarak) yerine kefareti fantazisi konmuştur. Bu kefareti eyleminde tanrının oğlu (İsa) kendisini suçsuz yere öldürtür ve tüm insanların suçunu üstlenir. Bu kefareti oğul ödemeiydi, çünkü babayı oğullar öldürmüştü.⁵⁵

Bu açıdan Hristiyanlık bir önem taşıymaktaydı, çünkü bastırılan şey geri dönmüş ve onunla hâlleşmişti. Hatta Freud Musa'nın sünnetle halkı kutsallaştırmasını primal babanın güçlü olduğu devirlerde oğullarına uyguladığı iğdiş etmenin sembolik bir değişimi olarak yorumlar. Bu sembolü kabul eden kimse kendisine acı veren bu fedakârlıkla babanın iradesine boyun eğmeye hazır olduğunu göstermekteydi.⁵⁶ Freud "Aziz Pavlus bütün bunları nereden bilecekti veya nasıl hissedecekti?" sorusuna da cevabını hazırlamıştır: "Pavlus dine meyilli bir insandır; dolayısıyla arkaik geçmişindeki karanlık izleri dışa vurmaya uygun bir yapısı vardır."⁵⁷

İsa'nın çarmıha gerilmesini, ilk önce primal babayı, daha sonra da Musa'yı öldürme suçundan dolayı biraderlerden birisinin (İsa'nın) kendisini feda etmesi şeklinde yorumlamak, İsa'nın konumu itibarıyla pek uygun görünmemektedir. Çünkü İsa bir din ortaya koymuş ve içlerinden çıktığı yahudi kardeşleri ona karşı çıkarak öldürmek istemişlerdir. Kişinin kendisini öldürmek isteyen kardeşleri adına kendisini feda edeceğini düşünmek pek makul olmasa gerekir. Gerçi Freud buna da bir cevap bulabilir ve olayı İsa'nın yüksek şefkat duygusuyla izah edebilir. Ama her alanda olduğu gibi verileri yorumlamada da spekülasyonun sonu yoktur.

Babayı öldürmenin sebep olduğu suçluluk duygusunun Freud'a göre önemli bir işlevi daha olmuştur ki bu duygunun ortaya çıkışının gerçek nedeni bu sayede gizlenmiştir. İnsanların işleri iyi gitmeyince tanrıya olan ümit, ona olan güven boşa çıkacaktır. Mesela Yahudiler için tanrının seçilmiş halkı olma illüzyonunu korumak o kadar kolay değildi. Bu illüzyonu ancak kendilerini günahkâr olarak görmekle, meydana gelen kötü olaylarda tanrıyı mazur görmekle koruyabilirlerdi. Onun emirlerine itaat etmedikleri için cezalandırıldıklarına inanıyorlardı. Onun için bu duygu peygamberler tarafından sürekli canlı tutulmuş, dinin bir parçası haline gelmiştir. Bu suçluluk duygusu Yahudiler'den başka halklara da sıçramış, tüm Akdeniz'e yayılmıştır. Pavlus bu durumu gayet iyi görmüştür. Ona göre mutsuz olmamızın sebebi "baba tanrıyı öldürmemizdi. İsa'nın fedakarlığı ile bu suçtan kurtulduk, çünkü birimiz hepimizi kurtarmak için kendini feda etmiştir." Freud,

55 *Moses and Monotheism*, s. 330.

56 *Moses and Monotheism*, s. 369.

57 *Moses and Monotheism*, s. 331.

Pavlus'un getirdiği bu formülde tanrının öldürülmesinden bahsedilmediğini, adı anılmayan bu suçun babayı öldürme olduğunu söyler. Ona göre kendini feda etmenin tekabül ettiği suç bir öldürme hadisesi olmalıdır, ama bunu kabul etmek yerine ne olduğu belli olmayan bir "aslı günah" teorisi ikâme edilmiştir.⁵⁸

Freud Hristiyanlığın Yahudilik'ten farklı tabiatta bir tanrı imajı ortaya koymasını da Yahudiliğin baba, Hristiyanlığın da oğul dini olmasına bağlar. Artık Hristiyanlık'la oğul ilk devirlerde olmak istediği yerdedir. Hristiyanlık artık Yahudilik gibi katı bir tektanrıci din değildi. Çevredeki dinlerden birçok sembolik ritüeller aldı ve büyükanne tanrıçasını yeniden sisteme yerleştirdi, biraz örtülü de olsa politeizmin ilâhî figürlerine tekrar yer buldu. Bunlardan da öte Aton dini ve onu takibeden Musa dininin aksine batıl inanç, büyü vb. unsurları yasaklamadı, onlara yer açtı.⁵⁹ İşte Freud Hristiyanlığın Yahudilik karşısındaki zaferini bu açıdan tarihî bir temele oturtur: Hristiyanlığın Yahudilik karşısındaki zaferi aslında çoktanrıya tapan, dinde büyü vb. unsurlara yer veren Amun papazlarının Akhenaton'un tanrısına (tektanrıci Aton dini) karşı yıllar sonra daha geniş kapsamlı olarak kazandıkları bir zaferdir.

Freud tarihî olarak şunun da mümkün olabileceğini söyler. Musa'nın öldürülüşünden kaynaklanan pişmanlık bir mesih fantazisi doğurmuş olabilir. Bu mesih geri dönecek ve halkını kurtuluşa, vaadedilen dünya hâkimiyetine taşıyacaktır. Eğer Musa ilk mesih ise İsa onun yerine gelen varisidir ve Pavlus tarihî bir gerçekçyle insanlara şöyle haykırabilmiştir: "Bakın, mesih geldi ve gözlerinizin önünde öldürüldü." Dolayısıyla İsa'nın öldükten sonra dirilmesinde tarihî bir gerçeklik vardır. O tekrar dirilen Musa'dır. Bu da ilkel kabilenin oğul suretinde geri dönen primal babasıdır.⁶⁰

Freud buraya kadarki tahlillerinin dinî hadiselerle nevrotik süreçler arasındaki benzerliği, dolayısıyla dinin orijinini ortaya koyduğunu söyler. Bu tavır sadece Yahudiliğe veya Hristiyanlığa yönelik bir tavır değil, din olgusuna yönelik bir tavidir. Freud da iddiasının büyüklüğünün, bu iddiayı ileri sürmek için sadece bu iki dini tahlil etmenin yeterli olmayacağını farkındadır. Onun için "Biz burada birçok dinin içerisinde sadece birisini ele aldık. Hemen itiraf etmeliyim ki, bu çalışmayı tamamlamak için diğer dinler hakkında fazla bilgim yok. Belki Muhammed'in dini ile ilgili bir şeyler diyebilirim. O da bu dinin yahudi dininin bir özeti, bir taklidi olmasıdır"⁶¹ şeklinde bir itirafta bulunur. Freud'un kendi sistematigi içinde bu noktada itiraf etmesi

58 *Moses and Monotheism*, s. 383-5.

59 Freud Hristiyanlığın bu unsurlara yer vermesinin 2000 yıldır entellektüel gelişmeye ket vurduğunu söyler (*Moses and Monotheism*, s. 333). Belki de Freud'u dine karşı olmaya götüren ilk nokta burasıdır.

60 *Moses and Monotheism*, s. 332-4.

61 Freud İslâm'la alakalı sözlerine şöyle devam eder: "Muhammed başlangıçta Yahudiliği kendisi ve halkı için kabule niyetlenmişti. Tek büyük primal babanın yeniden elde edilişi Araplar'ın özgüvene kavuşmasına neden oldu. Bu da 2

gereken bir diğer nokta da şudur: Yahudi halkının Musa'yı öldürme eyleminin şifahi olarak bir kaç nesile aktarılması, bunun kollektif şuura geçmesi gerekiyordu. Lâkin bu bilgi sadece rahiplerin tekelindeydi. Dolayısıyla halka mâlölmeden bir şeyin kollektif şuurda fazlaca etkili olması söz konusu olmazdı. Freud kendisi de bu soruyu sorar, ama "Cahil kitlelerde buna tekâbül eden ve bu gündeme getirildiği zaman onunla buluşan bir şey, bir bilgi olmalı!"⁶² diyerek konuyu geçiştirir ve bu bilginin varlığına dair bir delil ortaya koymaz.

Musa ve Tektanrıcılık'ta ortaya konan tezi özetlemek gerekirse: Tanrı yüceltilmiş bir babadır. İlk devirlerde yaşanan primal (ilkel) aile ortamından gelen bir yansımadır. Musa bu yansımanın bir diğer örneği ve bastırılan şeylerin tekrar ortaya çıkışıdır. Bu tez içerisinde Freud'un iki temel nokta ileri sürdüğünü görüyoruz: 1. Bütün insanlığa has olan bir primal tecrübe vardır. 2. Bu primal tecrübe Musa'dan sonra ırkî şuuraltı kanalıyla yayılmıştır.

Burada önemli bir çelişki söz konusudur ve Freud'u değerlendiren H. L. Philp de bu çelişkiyi görür: "Eğer birinci maddede yer alan bütün insanlığa mahsus bir primal tecrübe söz konusuysa neden bu tecrübenin yansıması başka yerlerde, başka milletlerde değil de Yahudiler'de tezahür etmiştir?"⁶³ Freud bu çelişkiyi sorgulayacak durumda değildi, çünkü onun için önemli olan *Musa ve Tektanrıcılık*'tan 25 yıl önce yazdığı *Totem ve Tabu*'da ortaya koyduğu tezleri Musa'nın şahsında da uygulayabilmektir. Freud varlığını kabul etmediği ve bir yanılısıma olarak gördüğü tanrıdan geldiğini söyleyen, yani semavîlik iddiasında olan yahudi dinini herhangi bir şekilde berteraf etmek zorundaydı. Bunu gerçekleştirmesi aynı zamanda semavîlik iddiasını taşıyan diğer iki dini de (Hristiyanlık ve İslâm) berteraf etmek demek olacaktır. Çünkü bunların varlığı onun teorileri için tehlike arzetymekteydi.

Sonuç ve Freud'un Teslisi

Musa ve Tektanrıcılık'ta ferdî tarihin insanlığın genel tarihi ile benzeştiği tezinin Yahudiler'in tecrübeleri üzerinde uygulandığını görmekteyiz. Yahudiler'in yaşadığı bu süreç bir ferdî tarih gibidir. Ferdin daha önce, özellikle

---

onları büyük başarılarla taşıdı. Allah Araplar'a Yehova'nın Yahudiler'e davrandığından daha cömert davrandı. Ama bu yeni dinin iç gelişimi çabuk durdu. Belki de Müslümanlar'da Yahudiler'deki gibi dinin kurucusunu öldürmekten kaynaklanan derin bir pişmanlık duygusu olmadığı için bu böyle oldu" (*Moses and Monotheism*, s. 337). Freud'un İslam için iç gelişimi çabuk durdu iddiası şöyle sorgulanabilir: Freud'un ifadesinden anlaşıldığına göre Yahudiler dinin kurucusunu öldürdüklerinden onlarda bir iç derinlik meydana gelmiş ve dinin iç gelişimi müspet yönde etkilenmiştir; Müslümanlar bunu yapmadıkları için de İslâm'ın iç gelişimi çabuk durmuştur. Eğer Freud'un bu iddiası doğruysa, iç gelişimi duran bir din nasıl olup da bu kadar hızlı bir şekilde farklı coğrafyalardan insanların tasvibini kazanmıştır?

62 *Moses and Monotheism*, s. 337-8.

63 H. L. Philp, *Freud and Religious Belief*, s. 122.

de çocuklukta yaşadığı ve bastırıldığı tecrübelerin daha sonra ortaya çıkması gibi yahudi halkında da evvelki tecrübeler yıllar sonra nevrotik şekilde ortaya çıkmıştır. *Totem ve Tabu*'da primal babanın öldürülmesi sonrasında yaşanan tecrübeyi *Musa ve Tektanrıcılık*'ta Yahudiler Musa'nın öldürülmesiyle yaşamışlardır. Freud'a göre primal babanın öldürülüşünün babanın yerini alan Musa'nın öldürülüşü ile tekrarlanması monoteist fikrin Yahudiler üzerinde yeretmesine neden olmuştur. Musa'nın öldürülmesiyle oluşan suçluluk duygusu aynı zamanda mesih fikrini doğurmuş ve İsa'nın şahsında Musa tekrar dirilmiş, primal baba geri gelmiştir.

Musa ve Tektanrıcılık işte bu teslis (üçleme) üzerine kurulmuştur. Birinci safhada primal baba, ikinci safhada Musa öldürülmüş, üçüncü safhada ise İsa'nın şahsında bu iki öldürme tekrar canlanmıştır. *Musa ve Tektanrıcılık*'ta ortaya konan bu üçleme şablonunu (kendisi farkında mıydı bilemiyorum ama) Freud'un diğer teorilerinde de bulmak mümkündür. Hatta Freud'un bundan kaçamadığı bile söylenebilir. Yahudi tarihinin düalitelere dolu olduğunu söyleyip ikinci bir Musa icad ederek bu tarihe bir düalite de kendisi ekleyen Freud'un tarihi ise teslislerle doludur. O kadar ki, bunu ispat için onun yahudi tarihine yaptığı gibi bizim de bir icadda bulunmamız dahi gerekmez. Kişilik teorisinde ortaya koyduğu id-ego-superego kavramları; kişiliğin gelişiminde çocukluk dönemine ait belirlediği oral-anal-fallik safhalar; oedipus kompleks teorisinde icad ettiği baba-oğul-anne olgularına bir de primal baba-Musa-İsa üçgeni eklenince Freud'un teorilerinin üçlemelerle dolu olduğu görülür. Bu sebeple onun Hristiyanlığın teslis kültüründen ne derece etkilendiği ayrı ve özel bir sorgulama alanı olmalıdır.

Freud'un primal baba-Musa-İsa safhalarını oluşturması bir rastlantı değildir. Bu tasnifte Freud'un etkisi altında kaldığı bir felsefe vardır. Meissner bu etkiyi *Psychoanalysis and Religious Experience* (s. 107-8) isimli kitabında çok canlı bir şekilde ortaya koyar. İnsanoğlunun dinî tecrübesini Yahudiliği önce ilkel devreye doğru geriye götürerek, daha sonra da İsa'nın gelişine kadarki devreye kavuşturarak tarihsel bir yorumlamaya tâbi tutarken Freud, Julius Wellhausen'in tesirinde kalmıştır.

Prolegomena to the History of Ancient Israel (1885) adlı kitabıyla meşhur olan Wellhausen (1844-1918)⁶⁴ Yahudiliği o yıllarda moda olan Hegelci felsefenin tesiriyle sentezci bir yoruma tâbi tutmuştur; Hegel'in tez, antitez ve sentez diyalektiğini içeren bir sistem ortaya koymuştur. Buna göre her kavram veya tecrübe zıddıyla kâimdir. Dolayısıyla tez ve antitez önce çatışır ve nihayetinde hem tezi hem de antitezi kapsayacak olan bir senteze varılır ki, bu da onları daha iyi bir yapıya ulaştırır. Hegel bu yorum tarzını neredeyse insanlığın tüm tecrübe alanlarına teşmil etmiş, insanlık tarihini de bu açıdan üç temel döneme ayırmıştır.

Freud'un yetişme devresinde neredeyse tüm Kitab-ı Mukaddes çalışmaları

64 Bk. Rudolf Smend, "Wellhausen, Julius", *Encyclopædia Judaica*, Jerusalem 1978, XVI, s. 443-4.

rı Hegel'in bu tezinin tesirindeydi. Wellhausen de XX. yüzyılın başında Kitab-ı Mukaddes çalışmaları ile uğraşan bilim adamlarının üyesi olduğu Eski Ahit (Old Testament) araştırmaları okulunun kurucusuydu. Bu okul Eski Ahit dinini Animist (Polydemonism vb.) Prophetic (Henoteist) ve Nominist (monoteist) dönem olmak üzere üç safhaya ayırmıştı. Hegel dikkate alınarak yorumlanırsa bu safhalarla İsrailoğulları'nın dini ilkel tabiatçılıktan (primitive naturalism) nihayette yüksek ahlâkî bir monoteizme ulaşmıştır.⁶⁵ Freud'un yetişme devrinde hakim olan bu anlayış göz önüne alındığında onun *Musa ve Tektanrıçılık*'ta çizdiği teslis tablosuna fazla şaşırılmamak gerekir.

---

65 S. J. De Vries, "History of Biblical Criticism", *The Interpreter's Dictionary of the Bible*, New York 1962, I, 416.